२ हांतरोख हाली असल दिले
१ रघुनाथभट पटवर्धन
१ रघोजी अनुष्ठानाचा वरात
३६०० पेशजीस
२४४१ हाली वरात

६०४१

६

निा केसो हारी

१ बारानशहा राजे संस्थान देवगड सां १८०३ छ ३ सुध भाद्रपद कर्ज मुा रुा ५००० पांच हजार आपण वारून देऊं. खत असल दिल्हे.

९ घासदाणा सीत पैकीं वराता मजकूर.

| | |
|---|---|
| ३००० बालापूर | १००० आकोले |
| १००० वडनेर | १००० भातकुली |
| २००० टाकळीबारसी | १००० पिंजरी |
| १००० मूर्तजापूर | |
| ७००० | ३००० |

१००००

वरात

७ माहाल
१ कृष्णाजी गोविंद

८
१ रघुनाथ विस्वनाथ देशमुख पा नांदगांव

९

निा रघूजी भो.

१ चिटी पोतें
५००० बाळंभट
२००० विस्वनाथ भट
१५०० रघूजी भो.

८५००

चिटी

४ हिसेब

| | | |
|---|---|---|
| २५००० | किता झाडा | १ |
| ५००० | किता झाडा | १ |
| ५००० | किता झाडा | १ |
| ३१८३९ | किता हिसेब | १ |
| (६६८३९) | | ४ |

निा केसो हरी

झाडे जमाखर्चे

१ दोस्त माखान दि नादरखान शके १६७० विभव चैत्र सु॥ २ खत आसल दिलें. रुा ३००० व्याज दर २.

२ फेरिस्त कागद रा॥ चो॥ विस्वनाथ भट वैद्य

१ खत राघोजी नाईक जासूद बा॥ सवादोन २। प्रभव फा( ल )गुन वदी ५ रु. १०० व्याज दरसदे रुा २.

१ राणोजी भो याचा हिसेब

१ नारो वेंकटेस कमाविसदार डोणगांव खत रुा ११६३

२ सिवभट साठे खतें

१ रुा ५००० पौष्य सु॥ १५ रुो २५०० चैत्र सु॥ १५ रु. २५०० यण प्रों वायदे.

१ किता खत रामाजी गिरधर बा॥ रुा १००००

२

१ रामाजी गिरधर खत रुपये २५०००

१ देशमुख देशपांडे पा॥ नांदगांव काजीचें, खत रुा १०००

३ देवबानाईक काळे यांचे कागद पैकीं यादी १

१ विसाजी ( गो ) विंद ळी खत सामान हाती वरात

२ कोंडाजी गोविंद यांची कबलात म्हसंग

१ कबलात १ जामिनी नारो बलाल.

२

( 32 ) This list of documents sent with Vishwanathbhat, when he was asked by Shahu, to bring Raghuji from Nagpur, to Satara, contains, many money transactions with persons who had politically great influence in the Satara and Nagpur Darbars, inportant imcidents and places.

---

No. 33 श्री भवानीशंकर छ १, रमजान

शिक्का व मोर्तब वाटोळा दुहेरी अ. भाद्रपद शु. २।१।१६७१

आगष्ट ४, १७४९

राजश्री **बालंभट** वेद्य गोसावी यासी.

( शिक्का )
० ⌣
श्री राजा शा
हुचरणि तत्पर
आपाजी सोमवं
सि सरलस्क
र नीरंतर.

दा। अखंडितलक्षमी आलंकृत राजमान्य श्रो॥ **आपाजी सोमवंसी सरलष्कर** दंडवत. विनंती उपरी. तुम्हां पासून कर्ज घेतले मुद्दल रुपये ५०० पाचसे यासी व्याज दर माहे दरसदे रुा २ दुहोतरा प्रों आस्वीन शुध विजया दशमीस देऊं. व्याज व मुद्दल झाडियानसी वारून देऊं. शके १६७१ शुक्ल संवत्छरे भाद्रपद अधिक शुद्ध २ सुा खमसैन छ १. माहे रमजान बहुत काये लिहिणें. हे विनंती.
( मोर्तब सुद ).

( 33 ) Apaji Somavansi Sarlashkar writes to Balambhat Vaidya that his debt will be paid on Dasara with interest.

---

No. 34 श्री+शंकर अधिक भाद्र. शु. १०।१६७१

आगष्ट १२, १७४९ शुक्रवार

तीर्थस्वरूप राजश्री **बालंभट** वैद्य दादा वडिलाचे सेवेसी.

अपत्ये **विश्वनाथभट** वैद्य कृतानेक सां नमस्कार. विनति उपरी येथील कुशल ता। भाद्रपद अधिक सुध दशमी शुक्रवारीं मुकाम **काजलसरे** नजिक **जालनापूर** येथे सुखरूप पावलों. पुढें मजल दरमजल जात आहों. + तेथें गेलियावर सविस्तर वर्तमान लिहोन पाठऊं. सविस्तर **आपणां**कडील व **दरबारचें** व **परभू**-कडील व **पंतसचिव** यांजकडील व **नवा राजया**कडील सविस्तर लिहिणें. लोकांकडील पैका वसूल करणें. **जखापास** पाठऊन देणें. **बाणिया**कडील पैका वसूल

घेऊन त्यांस कागद देऊन पाठवणें. वेरीं सावधपणें राहणें. बहुत काये लिहिणें हे विनंति. +

---

\+ मधील मजकूर विश्वनाथभटाच्या हातचा.

( 34 ) Vishwanathbhat on his way to Nagpur, writes from Kajalsare near Jalnapur to Balambhat that he should *be informing him the Satara politics.* This letter proves that before starting for Nagpur, Vishwanathbhat knew that Ramraja was to be the new King, but an inquiry was being made about him. The writer wishes to be informed who the new King was going to be. He also wanted information about Parabhuand Pant Sachiv.

---

No. 35 — श्री+रामोजयति — १३ रमजान खमसैन
अ० भाद्रपद शु० १४।१६७१
आगष्ट १६, १७४९

शिक्का व मोर्तब षट्कोनी
दुहेरी.

० श्री. ◡
राजाशाहु च्छत्र
पती दृढ भाव माहा
देव सुत येसवं
त निरंतर

आज्ञापत्र राजश्री येसवंतराव माहादेव खासनिविस ता। मोकदमानी का। बावधन सु॥ खमसैन मया अलफ. राजश्री बाळंभट वैद्य यांची सनद का। मारी आहे. त्यांस स्वारीपटीचे रुा। १० दाहा करार केले आणि तुम्हांस आज्ञापत्र सादर केलें आसतां जाजती रुा। घेतले म्हणून विदित जालें, तरी हे गोष्ट उत्तम नाहीं. ज्या प्रों। हुजरून करार केले आहेत, त्या प्रों घेणें. जाजती घेतले आसेल तर माघारे देणें. छ १३ रमजान ( मोर्तबसुद )

( 35 ) This order of Yeswatrao Mahadeo Potnis, alias Khasanivis, contains the seal and mortab. He asked the Mokadum of Baodhan not to recover the Swaripatti of Baodhan more than Rs. 10 from the Vaidyas. The money, if recovered more, is to be returned. The order of the King should be strictly obeyed.

---

No. 36 श्री भाद्रपद १६७८
सपटंबर १७४९

पुरवणी राजश्री बाळंभट व विस्वनाथभटजी स्वामीचे सेवेसी—

विनंति उपरी. कर्यात भुगाव येथें दोनसे रुपयाची वरात हली राजश्री जानोजी बावाचे खर्चपटीची केली आहे. रजबद्दल केली, त्यास कोणी आईकत नाहीं. जो पैसा मागतील तो द्यावा, न दिल्हा तर इजत घ्यावयास तयार होतात. वरातदार पाठवितात. त्यांस सिवाये खुराक चार आणे देवितात, आणि कजिया करीत आहेत. टेकाडी पैकीं बगोजीनें इनामी पैकीं संभर रुा घेतले वरकड तमाम आपलें त्याकडील काम बुडालें. वरातेचे रुा देत नाहीं. पोतदारीचा पैसा देत नाहीं. स्वतानिकांकडील रुपये पेसजी पैकीं येणें होतें तें मिळत नाहीं. आजपर्यंत म्हणत होतें जे, आजउद्यां देतों. त्यास प्रस्तुत विचार जाहाला आहे जे, कोनायेकास जाबसाल पुसिला तर त्याचें उत्तर ही मिळत नाहीं. सारा भटजी जाहाला आहे. स्वामीचे येणें या प्रांतास सत्वर होईल तर कांहीं कामकाज होईल. नाहीं तर तमाम काम बाद जाहालें. चांदेयाचे वराते करितां रा संकराजीपंतीं कटकट गंगाजीपंतासी केली. त्याजवरून पांच हजार रुा हुंडी रा रामाजी नाईक काळे यांचे दुकानची करून दिल्ही. ते संकराजीपंतीं सुभाना जासूद याजबोा पाठविली आहेत, पोंचेल. वरकड चांदेयाचे वरातेचा यैवज जानोजी भोसले यानीं मना केला. देत नाहीं. पेसजी सिंपी यास च्यार हजार रुा पेठेचे यैवजी देविले होते. त्यांज पैकीं येक हजार रुा त्या यैवजपैकीं घेतले, ते सिंपी यास वसूल करून देतों, आणिखी तैवजी चालीस लागलियावरी कर्यात भुगाव व टेकाडी पैकीं हजार दोन पावेतों त्यास भरती करून देऊं. पुढील कारभार विपरीत दिसत आहे. जर करितां आपण येत आहेत तर सर्व गोष्टी उत्तमच आहेत. वरकढ वर्तमान प्रस्तुत ल्याहावें यैसें दिसत नाहीं. रा चिंतोपंत व आणिखी येक बारगीर रा तुळजोपंताजवळ लस्करांत राहिले होते, त्यांस तेथें पोटास सेर न मिळे. याजकरितां श्रावण सुध सप्तमीस घोडीं घेऊन भुगावास आले. बोा येतांना सेदोनसें रुपयांचे कर्जदारांचे तगादा घेऊन आले आहेत. श्रीमंताकडे केळवदचे कामाबद्दल रा चिंतोपंत पाठविला आहे. कामकाज जाहालें तर फिरोन आम्हांकडे येईल, नाहीं तर परभारा आपणाकडे जाईल. सेवेसी कळलें पाहिजे. बहुत काये लिहिणें लोभ असों दीजे हे विनंति.

(36) Naro Anant Gadre's supplementary letter gives the following details:—(1) Janoji Bhosle is recovering Kharchpatti with great pressure. (2) It is difficult to re-

cover Potadari. ( 3 ) The chiefs of the States do not pay the dues. ( 4 ) Shankaraji Kano quarreled with Gangajipant Diwan, and recovered Rs. 5,000 and sent the amount with Subhana. ( 5 ) The revenue of Chanda was disallowed by Janoji Bhosle. ( 6 ) The tailor's money will be recovered. ( 7 ) Two thousands will be recovered from Bhugaon and Tekadi. ( 8 ) Chintopant has returned from Tuljopant's army and has incurred debt. ( 9 ) He is sent to Senasaheb for the revenue of Kelavad.

---

No. 37 श्री+शंकर भाद्रपद १७६१
सप्टेंबर १७४९

विनंती उपरी येथील वर्तमान तरी जड आहे. कोणे वेलेस काय होईल हें न कलें. तुम्ही अजम **नाशारजंग** याकडील अनसुधान राखणें आणि सावधपणें राहाणें. तुम्ही लोकांस **नागपूर** प्रांतें वगैरे यैवज देविला आहे, त्यास येथील प्रसंग या प्रकारचा आहे, तरी येथील प्रसंग नीट होयेतों, यैवज कोणास न देणें. सुधीमत जाहाल्यावर ज्याचा त्यांस पावेल. पेशजी तुम्हांकडून पनास हजार रुा आले ते राजश्री **स्वामीस** पेशजी दिल्हा. हालीं यैवज व कापड घेऊन आलों, तो यैवज तैसाच आहे. आरोग्य जाहाल्यावर रुजू करून जाच घेऊन पाठवितों. बहुत सावधपणें राहाणें. वरचेवर जासुदाच्या जोडिया कागदपत्र देऊन पाठवित जाणें, म्हणजे सविस्तर कलेल. बहुत काय लिहिणें. **नाशरजंगाचे** मदतीस राजश्री **पंतप्रधान** यांणीं राजश्री **बाजी हरी** दाहा हजार फौजेनिसी रवाना केले आहेत व राजश्री **फतसिंगबावा**कडील **आपाजी भावजी** च्यार पाच हजार फौजेनिसी त्या प्रांतें आहेत. येथील प्रसंग तर, कोणाच्या आलियांत कोणी नाहीं. सर्वांचा येक विचार नाहीं. आपले आपले जागा गुंग आहेत. **पानगांवच्या** राजियाचें आनसुधान तुम्ही राखोन त्याकडे सूत्रें लावणें. + बहुत काये लिहिणें हे विनंति. +

---

+ मधील मजकूर **वैद्यांच्या** हातचा.

( 37 ) This letter was written by Balambhat to Vishwanathbhat after he reached Nagpur. Being sure of the Selection of Ramraja for the future King, he gave him special hints as to his future conduct, specially for being intimate with Ramaraja ( पानगांवचा राजा ).

No. 38 श्री अ. भाद्र. व. १०।१६७१
आगष्ट ३१,१७४९

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री **विश्वनाथ वैद्य** स्वामी गोसावी यांसी—

पोष्य **बाळाजी बाजीराव** प्रधान नमस्कार. विनंती उपरी. येथील कुशल जाणोन स्वकीये कुशल लिहिणें. विशेष. तुम्हास जाऊन बहुतरोज जाहले. पत्रें येऊन तिकडील वर्तमान कळत नाहीं. तरी राजश्री **रघोजी भोसले सेनासाहेबसुभा** हे राजदर्शनास कधीं येणार ? काय काय ( व )र्तमान-तें नवल विशेष लिहित जाणें. जाणिजे. छ. २८ साबान + बहुत काय लिहिणें हे विनंती. +

---

+ मधील अक्षर **नानासाहेब पेशवे** यांचें स्वतःचें.

( 38 ) This is another inquiry from the Peshwa Nanasaheb as to when Raghuji and Vishwanathbhat Vaidya were starting for Satara. This letter is a good answer to those who assert that Peshwa was not in favour of Raghuji's coming to Satara.

---

No. 39 श्री अधिक भाद्र. शके १६७१
सपटंबर १७४९

श्री सकलगुणालंकरण अखंडितलक्ष्मी आलंकृत राजमान्य राजश्री **रघोजीबावा भोसले सेनासाहेबसुभा** याप्रती—

स्नेहाभिलाषी **सदासिव दिक्षित ठकार** आसीरवाद विनंति उपरी. येथील कुशेल जाणून स्वकीये कुशेल लेखनाज्ञा केली पाहिजे. विशेष राजश्री **स्वामींनीं** राजश्री **कोनेरपंत** यासी **पांडवगडीहून** बोलाऊन आणून सांगितलें कीं, तुम्ही राजश्री **रघोजीबावाकडे** जाऊन आमचा कर्जाचा यैवज राजश्री **रघोजीबावाकडे** आहे तो घेऊन येणें, म्हणून सांगितलें, त्यास त्यांणीं उत्तर केले कीं, **बंगालियास** फौज रवाना केली व **नासरजंगाचे** शेहेमुळें च्यार दिवस लागले, वरकड **महाराजांचा** यैवज राजश्री **रघोजीबावा** ठेवणार नाहीं त्यास राजश्री **स्वामी** बोलिले जें, तुम्ही व राजश्री **विश्वनाथभट वैद्य** जाऊन यैवज आमचा घेऊन येणें. त्यास राजश्री **कोनेरपंत** बोलिलें. माझे शरीरीं समाधान नाहीं. मग राजश्री **स्वामी** बोलिलें कीं, तुम्ही आपले **विसाजी गोविंद**, आपले तर्फेनें पाठवावें. त्यावरून राजश्री **विस्वनाथभट वैद्य** व राजश्री **विसाजी गोविंद** उभयेतांस राजश्री **स्वामींनीं** पाठविलें आहेत. (तरी) सत्वर यैवजाची रवानगी करून राजश्री **विश्वनाथभट** यास दसरियाकरितां येऊन पोहचेत

तें केलें पाहिजे. तेणेंकरून राजश्री संतोषी होतील. दुसरियास येवज न पावे तर राजश्री स्वामीस विपर्यास दिसोन येईल. येदर्थी पूर्वीही आपण पांच सात वेळा लिहीतच आलें. येक स्वावंद संतोषी असिलिया सर्व गोष्टी उपयोगी पडतील. राजश्री विसाजी गोविंद यांस आपणापासीं ठेऊन घेणें. यांचे काजकाम कारभार यांचे हातें घेतलिया मनसुब्यास उपयोगी पडतील. राजश्री कोनेरपंत यांचे चिरंजीव तेथें आहेत, त्यांचे हातें पूर्ववत् प्रमाणें कारभार घेतलिया राजश्री कोनेरपंत येथें असिले, तऱ्ही आपणापासींच आहेत. येथेंही कर्नाटकचा कारभार आहे. हे येथें असिलियानें उपयोगासच पडेल. वरकड उभयेता येथील कितेक मजकूर सांगतील, तो अर्थ सविस्तर ध्यानांत आणून राजश्री कोनेरपंतास आपण जे समई आज्ञा करितील ते समई आपणापासींच आहेत+ बहुत काय लिहिणें लोभ असो देणें हे आशिर्वाद.

---

+ पुढील मजकूर ठकारांच्या हातचा.

(39) This is an important letter revealing why Shahu was so anxiously calling Raghuji to his presence. Shahu be-lieved, Raghuji had amassed vast wealth from Bengal and demanded a Share in it to pay off his debts, which he wished to clear before he died. Raghuji in his personal visit ro Satara in 1747 had possibly agreed to pay off Shahu's debts. He sent messengers and special agents to Raghuji for that purpose. This letter also proves that Shahu wanted Raghuji's presence at Satara, not so much for settling the succession, but to have his debts cleared off.

---

No. 40 श्री

रघूजीचा शिक्का भाद्रपद व. ४।१६७१
व मोर्तब यावर आहेत सपटंबर १९, १७४९

दा मा अनाम देशमुख व देशपांडिये मामले रामटेक प्रांत देवगड यासी रघोजी भोसले सेनासाहेब सुभा सुहूरसन खमसैन मया व अलफ. मौजे डुमरी-चिखल्या पा मजकूर हा गाव वेदमुहूर्ती राजश्री सदाशिवभट चिपुळणकर व परशरामभट भामे दिा राजश्री विसाजी रघुनाथ वकील यांसी दरोबस्त मुकासा दिल्हा असे. तरी मौजे मजकूरचा माल व सायेर व अकाती कुलबाब, कुल-कानू, वसूल वेदमुहूर्तीस सुरलीत देवणें. जाणिजे. छ १७ माहे शौवाल (मोर्तबसूद).

(40) Raghuji orders Deshmukh and Deshpande of Ramatek that as the right of revenue collection of Dumri Chikhalya is given to the agents of Vishwanathbhat Vaidya, viz. Sadashivbhat Chipalunkar and Parashurambhat Bhabhe, they should receive the same without any obstruction.

---

No. 41 श्री आश्विन शु. ५,१६७१
आक्टोबर ५, १७४९

तीर्थस्वरूप राजश्री **बाळंभट बाबा वैद्य.**

वडिलांचे सेवेसी.

आपत्ये **विश्वनाथभट वैद्य** कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती. ता आश्विन शुध ५ मुा लष्कर नाा **देऊळगांव राजयाचे.** सुखरूप आसो विशेष. आपणाकडील पत्र येउन वर्तमान कळत नाहीं, तरी सविस्तर लेहून पाठवावे व दरबारचें सकळ वृत्त ल्याहावें. आम्ही मजल दरमजल **श्रीमंतांस**मागमें देशास येत असो. वडिलांस कळावें. घरीं व दरबारीं बहुत सावधपणे असावें. बहुत काये लिहिणें. लोकांकडील ऐवजाची निकड करावी हे विनंती. (नाा = नजिक)

राजश्री **रामचंद्रपंतास** नमस्कार, लिा परिसिजे.

आपत्ये **नारो सिवदेव** साा नमस्कार.

सहस्रायु चिरंजीव राजश्री **भिकू** व **रामचंद्र** व **बाबूस** आसिर्वाद.

(41) This letter of Vishwanathbhat to Balambhat from Camp near Rajyache Deulgaon in Berar shows that he was very anxious to know the news of the Satara Court. He started with Raghuji to go to Satara.

---

No. 42 श्री आश्वीन व. ४।१६७१
"आटोबर १८।१७४९

राजमान्य राजश्री **रघोजी भोसले सेनासाहेब सुभा** यासी. अशा केली ऐसीजे, तुम्हाकडे दिवाणच्या ऐवजाबदल राजश्री **विसाजी रघुनाथ** यास पाठविले. त्यास बहुत दिवस जाहले; परंतु ऐवज येत नाहीं. येथे तो खर्चाची निकड आहे. तर हाडियानसीं ऐवज मारनिलेचे पदरीं घालून सत्वर रवानगी करणें. ऐवजापैकीं तूर्त ऐवज रुपये १०००० दहा हजार पाठविले ते पावले, छ. १७. जिल्काद सुा खमसेन मया अलफ.

+ प्राप्ति(प्र)ले ते पावल रुपये दाहा हजार १००००. सुज्ञ असा+

+ मधील मजकूर **शाहुमहाराजांच्या** हातचा : दिवाण = सरकार.

(42) Shahu in his own hand acknowledges receipt of Rs. ten thousand, sent by Raghuji Bhosale, who owed tohim as debt. This shows that Shahu was active at this time also in collecting money to pay off what he owed to others.

---

No. 43 श्री. आश्विन व. ४।१६७१
अक्टो. १८,१७४९

राजश्री **विश्वनाथ भट वैद्य** यासी. आज्ञा केली ऐसीजे. तुम्ही विनंतीपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ विदित जाहला. राजश्री **रघोजी भोसले सेनासाहेबसुभा** यांजकडे सरकारचा यैवज याजवळ येणें त्याविसीं तुम्हांस जाते समयी जे आज्ञा करणें ते केली आहे; परंतु अद्याप निकाल होऊन तुमचे येणें होत नाहीं. तुम्हांस जाऊन तर बहुत दिवस जाहले. अजुनी न या हे कोण गोष्ट? याउपरी दिरंगावर न घालितां आज्ञेप्रमाणें यैवजाचा निकाल करून घेऊन सत्वर हुजुर येणें. दिवसगत येकंदर लागो न देणें. हुजूरची वोढ आहे हे तुम्ही जाणतच आहां. तरी यैवज घेऊन सीघ्रवत येणें. + बहुत काय लिहिणें. +

+ मधील मजकूर **शाहू महाराजाच्या** हातचा, या पत्रांत सरकारचा यैवज म्हणजेच दिवाणचा यैवज असा अर्थ आहे (याच तारखेचें रघूजीस लिहिलेलें पत्र पहा.)

(43) Shahu urgently requires money and laments the delay, Vishwanathbhat is causing on his return.

---

No. 44 श्री अश्वीन वद्य ४।१६७१
आक्टोबर १८, १७४९

राजश्री **विश्वनाथ भट वैद्य** यासी. आज्ञा केली ऐसीजे. राजश्री **रघोजी भोसले सेनासाहेबसुभा** यांजकडे **जामदारखानिया** कडील व राजश्री **देवराव** याचा यैवज दोनतीन लाख येणें. याकरितां तुम्हांसमागमें **जामदार** देऊन पाठविलें. तुम्हांस जाऊन किती दिवस जाहले? अद्याप कांहींच स्वालजाब पाठविला नाहीं. याजवरून तुम्हांस यैवजाची चिंता नाहीं ऐसें **स्वामीस** दिसोन आलें. दुसरा

आला. अद्याप सावकाराची निशा होऊन कामकाज चालत नाहीं. अगदीं आमचें स्वामियाचा कारभारच बंद जाहला आहे. इतकियावर येवजास दिवसगत लागलिया उत्तम नाहीं. येवजाची निकड आहे. याजकरितां हाल्लीं हुजरे पाठविले आहेत. तरी तुम्ही ढील न करितां येवज झाडियानिशीं निर्गम करून घेऊन पाठऊन देणें. दिवसगत लागलिया स्वामीस मानणार नाहीं. दोनी येवज झाडा करून आमचाराच्या पदरीं घालून सत्वर रवाना करणें. + बहुत काये लिहीन. +

---

+ मधील अक्षर महाराजांच्या स्वतःच्या हातचें.

( 44 ) Poor Shahu ailing on his deathbed at Satara is doing his very best to call funds from Raghuji to pay off his debts. Raghuji clearly avoided the payment, as shown in this letter, after repeated despatch of special messengers and agents. Deorao mentioned in this letter is Lapate and was working as agent of Sagunabai in company with Vishnupant Gadre and Baloji Salokhe ( See P. D. 18 · 88 ).

---

No. 45 श्री+शंकर आश्विन वा ७।१६७१
आक्टो. २१,१७४९

तीर्थस्वरूप राजश्री बाळंभट दादा स्वामी वडिलांचे सेवेसी.

आपत्यें विश्वनाथें चरणावरी मस्तक ठेऊन सिरसाष्टांग नमस्कार विनति. येथील कुशल ता। आस्विन वद्य सप्तमी पावेतों मु। नागपूर वडिलाचे आसिर्वादें-करून सुखरूप आसो विशेष. वडिलांकडील पत्रें आलीं तीं पावलीं. लिहिला अर्थ कलो आला. त्यास उदईक राजेश्री सेनासाहेबसुभा येथून कूच करून कलंबेश्वरास जाणार. पुढें मजल दरमजल वराड प्रांतें जातात. आम्ही समागमें आहों. निरोप घेऊन अविलंबेंच येतों. दरबारचें वर्तमान व घरचें वर्तमान सविस्तर लेहून पाठविलें पाहिजे. आपणांस पूर्वीं पत्रें लिा व येते समयीं सांगितलें आहे. त्यास दरबारचें वर्तमान राजश्री स्वामीकडील व देवढीकडील मनास आणोन लेहून पाठवावें. त्यासारिखें राजश्री सेनासाहेबसुभा यांसी घेऊन येऊं. तरी हे तेथें आल्यानें राजश्री स्वामीकडे अगर देवढीकडे गुंता न पडे आणि यांचा बहुमान करून रवानगी सत्वर होये ऐसें असिलें तरी राजश्री स्वामींचा हातरोखा व देवढीचें पत्र ऐसी देऊन राजश्री बऱ्हाणजी मोहिते व राजश्री कृष्णाजी केशव यांसी सत्वर पाठवावें. त्यासारिखें यांसी घेऊन येऊं + बहुत काये लिहिणें हे विनंति. +

---

+ मधील अक्षर लेखकाचें स्वतःचें. देवढीकडील = राणीकडील.

(45) This is a reflection on the last days of Shahu. Raghuji even so late required an autograph letter from Shahu. Possibly there were rumours that he was unconscious or unable to execute work.

---

No. 46 श्री छ २ जिल्काद

पत्रावर शिक्का व अश्वीन व. १२।१६७१

मोर्तब आहेत. आक्टोबर २६, १७४९

राजश्री **विश्वनाथभट वैद्य** गोसावी यांसी.

द्या अखंडितलक्ष्मी आलंकृत राजमान्य श्री **राघोजी भोसले सेनासाहेब सुभा** दण्डवत विनति, उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन करणें. विशेष तुम्हांस कितेक सांगणें तें सागितलें आहे, त्यास तुम्ही तो अर्थ चितांत धरून मार्गी कोठें न गुंततां मजल दरमजल जाणें. जावयासी येकंदर दिसगतीवर न पडेल तें करून सत्वर तुमचें जाणें होये तें करणें. येविशीं विस्तारें ल्याहावें तरी तुम्हांसही अगत्यच आहे. तुम्ही सातारेयासी पोचतांच जो मजकूर होईल, तो जलदीनें आम्हांकडे लेहून पाठवणें. तुमचे उत्तराचा मार्ग पहात असो. गा छ २९ जिलकाद. + जलदीणें जाऊन पोहोचणें. कुठ मेहमाणीस न गुंतणें. सत्वर जाणें. बहुत ल्याहवें तर तुम्ही शाहाणे आसा. कळल पाहिजे. बहुत काये लिहिणें हे विनंती + ( मोर्तब सुद )

मेहमानी = आतिथ्य, मेजवानी

---

+ मधील मजकूर लखकाच्या हातचा.

(46) Raghuji, at last, for the present abandoned the idea of going to Satara personally and sent Vishwanathbhat urgently to obtain correct news of Shahu's health, upon receipt of which he was going to decide definitely his own plans of going to Satara.

---

No. 47

२२ जिल्हेज
कार्तिक वद्य ९ शके १६७१
नोव्हेंबर ७, १७४९

याद़ी सनगें नांदेडी रवानगी सातारा छ २२ माहे जिल्हेज सुा खमसैन मयाआलफ सनगें सुमार.

२० बिंबाजी बावा भोसले
१० तिवटें, ५ शेले, ५ दोरवे.
२०

५ बनसीपुरी बावा
२ तिवटें, १ शेला, १ दोरवा, १ महमुदी जोट.
५

१४ बऱ्हाणजी बावा मोहिते
५ तिवटें, ३ शेले, २ दोरवे, ४ महमुद्या.
१४

४ राघो नारायेण राजवाडे
१ तिवटें, १ शेला, १ दोरवा, १ महमुदी साधी
४

४ कोनेरपंत
२ तिवटें, १ शेला, १ दोरवा.
४

४ अंबाजी महाडिक
२ तिवटें, १ शेला, १ दोरवा.
४

४ सदासिव दिक्षित
२ तिवटें, १ शेला, १ दोरवा.
४

४ येशवंतराव महादेव
२ तिवटें, १ शेला, १ दोरवा.
४

४ हाणगोजी मोहिते
२ तिवटें, १ शेला, १ दोरवा.
४

२ विसाजी बलाळ
१ तिवटें, १ शेला दोरवा.
२

४ सिवाजी बावा मोहिते
२ तिवटें, १ शेला, १ दोरवा.
४

५०

१९

६९

सनगें तपसीलवार
३१ तिवटें, १६ शेले,
१६ दोरवे, ६ महमुद्या.
६९

( महमुदी = मलमली वस्त्र ).

५

( 47 ) This is a list of dresses, presented to persons of influence at the Satara Court, probably sent by Nizam.

---

No. 48 श्री कार्तिक वद्य २।१६७१
नवंबर १९, १७४९

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजेश्री लक्षुमणपंत जोशी मुा वाई स्वामी गोसावी यासी—

पो बाबूभट साठे कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती उपरी. येथील कुशल जाणून स्वकीये कुशल ता कार्तिक वद्य द्वितीया पावेतों मुकाम बुरंबाड येथें समस्त सुखरूप असो विशेष. तुम्हांकडील बहुत दिवस वर्तमान कळत नाहीं तरी येसें न करावें. पत्र पाठऊन सांभाळ करीत गेलें पाहिजे. आमचे घरचें कजियाचें वर्तमान आपणांस मागें सांगितलें होतें, त्यास कागद पाठवावयाचें आपणास स्मरण जाहलें नाहीं. त्यास हालीं पत्र पाठविलें आहे. तरी प्राचीन गांव बुरंबाड राजश्री केसोबा नाईक सरदेसाई यांचा वतनी. यांणीं बुरंबाडकरांस जागा सान्यांस दिल्हे त्यास आम्ही राहिलों आहों. हें ठिकाण सरदेसाई यांणीं वो रा सोमनाथभट भिडे यांसी दिल्हें होतें. तो कांहीं दिवस ठिकाणावर होता, तो मृत्य पावला. पोटीं पुत्र-संतान नाहीं. यास्तव वो रो. कृष्णंभट साठे हे त्यांचे जावई, यास्तव सरदेसाई यांसी पुसोन ठिकाण कृष्णंभट यांचे स्वाधीन केलें. कृष्णंभट साठे हे आमचे आजे, त्यास आजिपरियंत आम्हाखालीं ठिकाण आहे, त्यास राजश्री राघो पनदेव व यांचे भाऊ आम्हांजवळ ठिकाणाचा कजिया लाविला आहे कीं, ठिकाण आमचें. त्यावरून आम्ही रा सरदेसाई यांजकडे जाऊन न्याय केला. त्यास सरदेसाई यांणीं आम्हांस पत्र करून दिल्हें आहे; परंतु राघो पनदेव साठे कजिया करितात. त्यांस आपणास मागें सांगितलें आहे, याप्रमाणें ताकीदपत्र पाठवावें. ज्याप्रमाणें कागदांत मजकूर लिहिला आहे, त्याप्रमाणें सनदेंत मजकूर ल्याहावा. तुम्ही दरबारीं राहाता. त्यास कांहीं अधिक खुलासा काढून ताकीदपत्र लौकर पाठवावीं. कागद वाचून पाहाणें, फाडून टाकावा. बहुत + काय लिहिणें हे विनति. आम्ही मजकूर लिहिला आहे तोच मजकूर देसाई यांणीं आम्हांस कागद करून दिल्हा आहे, त्यांत मजकूर तोच आहे, हे विनंती. +

+ राजश्री सिवाजी नारायेण भावे यांसी पत्र लिहिलें आहे. हें त्यास पावतें करणें. आमची समई सिवाजीपंत यांचे घरीं आहे ती तुमचीं माणसें खालीं आलीं तर समई आमची पावती करणें. हे विनंती. +

---

+ मधील मजकूर लेखकाच्या हातचा.

(48) In this letter, Babubhat Sathe of Burambad writes to Laxman Ballal Joshi how this village of Sardesai came in the family of Bhide and Sathe. Laxman Ballal's family belongs to this village and Vaidya Brothers were their nearest relatives. The Sathe family's book of their history does not give the required information of their relation with Bhide of Burambad. The Mavalankar i.e. Sardesai family's book of their history is useful only in knowing how Sathe family got the Mahajanki from Sardesai. The date of the letter is uncertain. The letter is informative only.

---

No. 49 श्री+शंकर+ का. व. ५।१६७१
शनिवार
नवंबर १८, १७४९

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री नारोपंत गद्रे का भुगाव वगैरे
गोसावी यांसी—

सेवक बिस्वनाथ भट वैद्य कृतानेक नमस्कार. विनंति उपरी. येथील क्षेम जाणौन स्वकुशल लिहीत जाणें. विशेष तुम्ही कालोजी जासुदा बराबर पत्र पाठविलें तें पावोन वर्तमान अवगत जाहालें. त्यावरून आम्ही स्वार होऊन कार्तीक पंचमी मंदवारीं लस्करास येऊन राजश्री रघोजी बावांची भेटी जाहाली. तुम्हांस कलावें म्हणोन लिहिले आहे. तेथें तुम्हांजवळ घोडीं आहेत. तीं कुल लाहान मोठीं आम्हांकडेस पाठवणें. तुम्ही आपणांस येक घोडें बसावयास ठेऊन वरकड घोडीं व सिंगरें त्यास बारगीर लागतील ते ठेऊन सत्वर घोडीं पाठवणें व जासूद बरोबर देणें. तुम्ही तेथें आठ पंधरा दिवस राहोन मोजे टेकाडी वगैरे कामाकाजाचा बंदोबस्त करणें. बाकीसाकी कांहीं बसूल करावयाची असेल ते वसूल करणें. चौरोजी मागाहून गांवच्या ताकिदी वगैरे कामाकाजाच्या ताकिदी पाठऊन देतों. कललें पा. जीनखोगरांची डागडुजी करून सामान मजबूद करून घोडीं सत्वर पाठवणें. जीन येकदोन नसतील तर नवें घेणें. कांहीं येवज जमा जाहाला असेल तो पाठवणें. व पागेचें पाल व कंठाळ आसेल तें पाठवणें. + बहुत काये लिहिणें हे विनति. +

सेवक केसो हरी सावरकर कृतानेक सां नमस्कार विनति उपरी. लिखितार्थ परिसिजे. सेवकावर कृपा करीत जावे, हे विनति. तुमचे घरचीं मुलेंमनुष्यें सर्व सुखरूप आहेत. तुम्हांस कन्यारत्न जाहालें तें कळलेंच असेल. कृपा कीजे हे विनति.

---

+ मधील मकूर विश्वनाथभटाच्या हातचा.

(49) Vishwanathbhat writes to Naro Anant Gadre who was at Bhugaon, certain hints about the revenue collection and the care of horses which were with him. In this letter the day of Vishwanhthbhat going to see Raghuji is definitely given. The very day is given to this letter. Bargir is a horsemin and Jasud is a messenger.

---

No. 50 — श्री — कार्तिक वद्य १०।१६७१
नवंबर २३, १७४९

चिरंजीव विजयीभव राजमान्य राजश्री **बाळंभट** व **विस्वनाथ भट वैद्य** यासी प्रती **केसो बाहिरव वैद्य** आसीर्वाद उपरी. येथील कुशल ता। कार्तिक वद्य दसमी पावेतों मु॥ पुणें सुखरूप असो विशेष. राजश्री **रामाजी मल्हार** याजकडून पाचं हजार रुपये रा॥ **गोविंद सामराज** यासी देविलेत व रा॥ **दाजो बावाजी** यांसी रुपये तीन हजार येकून आठा हजारांची चिठी केली, ते त्यांस येथें **बाबूराव मल्हार** यास देवाज्ञा जाहाली. आज सा रोज जाहाले येथें आम्ही **रामाजी मल्हार** याजवळ गेलों होतों, तुमचें व **आपाजी**पंताचें पत्र दाखविलें. त्यास त्यांणीं सांगितलें कीं, **बाबा**पासून वीस हजार रुपये तुमचे वारावयासी घेऊन गेले, त्यास त्यांणीं कोणास दिल्हे हें न कळे. प्रस्तुत प्रसंग यैसा आहे. ह्या दिवसीं रुपये मिळत नाहीं, तुमचे रुपये व्याजें घेतले आहेत, दोन च्यार महिनेयांनीं तुमचे रुपये येतील. कांहीं चिंता न करावी. यैसें त्यांहीं जाब दिल्हा, येथें प्रस्तुत निकड करितां नये. याजकरितां पत्रें माघारीं पाठविलीं आहेत. बहुत काये लिहिणें हे आसीर्वाद.

(50) Keso Bahirao Vaidya writes to Vaidya Brothers that Rs. 5,000 to Govind Samraj and Rs. 3,000 to Daji Bawaji were to be paid by Ramaji Barve at their word. Kesopant had gone to Ramaji Malhar to demand money, he owed to Vaidyas. He knew from him that Baburao Malhar died six days ago i. e. on 18-11-1749 and he had taken Rs. 20,000 from him to pay the debt. But he did not know to whom he paid the money. However, he assured Kesopant, that the sum would be returned in 2 or 4 months. This letter definitely gives the date of Baburao Barve's death.

---

No. 51 श्री २ मोहरम

मार्ग. शु. ४।११६७१

डिसेंबर २, १७४९

नकल

सिका आहे

आज्ञापत्र राजश्री येसवंतराव माहादेव खासनिवीस ता मोकदमानी का बावधन सां हवेली वाई सुाखमसैन मया आलफ. राजश्री बाळंभट व विस्वनाथभट वैद्य यासी राजश्री स्वमींनीं जमीन का मार पैकीं चिघे४। तीस इनाम पेसजी दिल्हा आहे. त्याप्रमाणें चालवणें. उजूर न करणें. जाणिजे छ २ मोहरम. या पत्राची नकल लेहून घेऊन आसल पत्र भोगवटीयासी देणें. छ मार ( मोर्तब सुद )

( 51 ) This paper proves that Shahu was transacting state business two weeks before his death, which took place on 15-12-1749. This letter is an order, issued to Mokadam of Baodhan, not to bring any obstruction to Vaidya Brothers, for the enjoyment of the Inam lands granted to them by a Sanad of 23-3-44, by Khasanivis alias Potnis.

---

No. 52 श्री छ. ४ मोहरम

पो मागसीर्ष वद्य २ मोहरम

मार्ग. शु. ६। ११६७१

डिसेंबर ४, १७४९

पुरवणी राजश्री विसाजी रघुनाथ वकील गोसावी यासी—

विनति उपरी. राजश्री येसवंतराव व ब्रह्मणजी बावा मोहिते व सदासिव दिक्षित व कोनेरपंत व विसाजी गोविंद यांसी पत्रें पाठविलीं आहेत. त्यास तुम्ही वाचून पाहून देयाचीं असतील त्यांस देणें अगर न द्यावयाचीं असतील, तर न देणें. आम्ही निर्मळ प्रांतें आसो. तर पत्राचें उत्तर सत्वर पाठवणें. छ ४ मोहरम. जाब सत्वर पाठवणें बहुत कायेलिहिनें हे विनंति. + ( मोर्तब सुद )

---

+ मधील मजकूर रघूजीचे हातचा.

( 52 ) This paper reveals Raghuji's reluctance to go to Shahu's presance as required. He is loitering during the journey and not hastening to go to Satara. Sadashiv Dixit is, by Surname, Thakar.

No. 53 श्री+रामोजयति+

१६ मोहरम

मोर्तब चौकोनी मार्ग. व. ४। १६७१

डिसें. १६, १७४९

राजश्री बाळंभट वैद्य.गोसावी यांसी.

स्नों खंडोजी गोगवले हवालदार माहालमांडारग्रह दंडवत विनति उपरी. बा। वैवज हवाला राजश्री रघूजी बाबा भोसलेपैकीं देणें.* दरुणीमहाल बाडा पडिका ता। लिंगापा नाईक तांबेकर रुपये १०००० दाहा हजार देणें, छ १६ माहे मोहरम सुा। खमसैन मया अलफ+हे विनति पर. ( मोर्तबसुद ).

बार

---

+ मधील मजकूर लेखकाच्या हातचा. * अंतःपुर, जनानखाना.

(53) Balambhat Vaidya was asked to pay Rs. ten thousands to Lingappa Tambawekar by Khandoji, Gogawale, the manager of the Treasury of Sakawarbai, for Raghuji Bhosle who owed money to her.

---

No. 54

छ २१ मोहरम

मार्गसीर्ष वद्य ८।१६७१

डिसेंबर २१, १७४९

राजेश्री नारो अनंत दिमत विस्वनाथभट वैद्य कमाविसदार कर्यात भुगाऊ गोसावी यासी.

दा। अखंडितलक्षेमी आलंकृत्य राजमान्ये स्नों साबाजी भोसले दंडिवत (शिक्यांतील मजकूर) सुा। तिसा आर्बैन मया आलफ. गोमा × × मीरखानमो

० श्री ⌣ सेबु माजे भागदूर याचे बैल दोन तुम्ही चावडीहून नेलेत.

रघुवीर चर तरी सदरहू बैल मीरखानाचे हवाला करन. उजर असले तरी

णी तत्पर सा हुजूर येन. बैल घेऊन येन. या कामास जासूद हलीबाई जानी

बाजी भोसले ता। देवडी पाठविल आहे. यास रुपया येक देन. जानीजे.

निरंतर ता। छ २१ माहे मोहरम बहुत काये लिहिने (श्री मोर्तुब सुद)

(54) This letter is, probably the whole, in the hand of Sabaji Bhosle. The Seal and the Mortab are also on it in an octegon shape. The seal differs, a little from the one given in P. D. 20·167, photoed.

No. 55 श्री २५ मोहरम

शिक्का व मोर्तब मार्गशीर्ष व. १२।१६७१

अष्टकोनी दुहेरी डिसेंबर २५, १७४९

पत्रावर आहेत.

राजश्री विष्णुपंत गोसावी यांसी.

दा। अखंडितलक्ष्मी आलंकृत राजमान्य स्नों रघोजी भोसले सेनासाहेब सुभा दंडवत विनंती उपरी. येथील कुशल जाणून स्वकीये लेखन करीत असिलें पाहिजे. विशेष. आपण पत्र पाठविलें तें प्रविष्ठ होऊन लेखन अभिप्राय कळों आला. पत्रीं कितेक पर्यायें दृष्टांत द्राष्टांतें करून लिहिलें. ऐसी यासी आपण उपरोधें करून ल्याहावें ऐसें काय आहे ? कर्जावामाविसीं अधिक उणें चार दिवस लागले, म्हणून चितांत कल्पना आणावी येसें नाहीं. लस्कराच्या वोढीचा प्रसंग पहिल्यापासून तुम्हांस अवगतच आहे. त्यामध्यें आपल्या ठायीं द्वैतार्थ आहे ऐसें नाहीं. आमचें न्यून तेंच आपण पूर्ण करीतील येदर्थी भरवसा आपलाच आहे. या सरदारीचें अगत्य तुम्हांसच आहे. या उप्रांतिक थोडक्याच दिवसांत कर्जाचा येवज पाठवून देतों, येविसीं समाधान असो दिल्हे पाहिजे. राजश्री राघो विष्णू व राजश्री नारो दादाजी येथें आहेत. हेही आपणांस लिहितील. वरकड कित्येक वर्तमान राजश्री विसाजी रघुनाथ व राजश्री अंबाजीराम सांगतां कळों येईल, सदैव पत्रद्वारें कुशलवृत्त लेहून संतोषवीत असिलें पाहिजे. रा. छ २५ मोहरम. + बहुत काये लिहिणें. हे विनंती. + ( मोर्तबसुद ).

---

+ मधील मजकूर रघूजीच्या हातचा.

(55) Raghuji Bhosle writes to Vishnupant probably one of the administrators of Sagunabai, the Queen, that the debt money will soon be sent. The letters, sent by Ragho Vishnu and Naro Dadaji will make it clear why the money is delayed. Vishwanathbhat and Ambajiram, who had, he expected, reached Satara, might have given the details. Vishnupant's surname is Gadre. Her two other agents were Devajipant Lapate and Mahadji Salokhe (Dubal). (P.D. 18·86, 88).

---

No. 56 श्री

नेहमीचा शिक्का व मोर्तब छ. २५ मोहरम

पत्रावर आहेत. मार्ग. व. १२।१६७१

डिसें. २५, १७४९

राजश्री बाळंभट वैद्य गोसावी यांसी.

दा। अखंडितलक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्नों रघोजी भोसले सेनासाहेब

क्षमा दंडवत विनंति उपरि. येथील कुशल जाणून स्वकीये कुशल लेखन करीत गेलें पाहिजे. आपण पत्र पाठविलें तें पावोन लिहिला अर्थ कळो आला. महाराज राजश्री स्वामीस विनंतिपत्र लिहून राजश्री विसाजी रघुनाथ व राजश्री अंबाजीराम पाठविलें आहेत. सविस्तर वर्तमान सांगतील, त्यावरून कळों येईल. या उपरी आमचेही कूच होऊन तुळजापूर प्रांतें येतों. दरबारचें वर्तमान वरचेवर लिहून पाठवीत जावें. सदैव पत्रीं कुशलार्थ लेखन करून संतोषवीत गेलें पाहिजे. रा छ २५ मोहरम. + बहुत काये लिहिणें. हे विनंति. + ( मोर्तबसुद )

+ मधील मजकूर रघूजीच्या हातचा.

( 56 ) This letter was written by Raghuji to Balambhat Vaidya with the intention that he should inform the Maharaja why his coming was delayed. Ambajiram may be Mahadik. Letters of the same contents were sent by Raghuji to Konappa Purandare, Bhikajipant and Bhaskarrao Panditrao.

---

No. 57 श्री सांब २९ मोहरम
पौष. शु. १। १६७१
डिसेंबर २९, १७४९
नकल

राजश्री विस्वनाथ भट वैद्य स्वामी गोसावी यासी.

सेवक कासिनाथ भास्कर कृतानेक नमस्कार विनंति उपरी. तुम्हांपासून बाबत पा सुरंजी वगैरे रुपये २३००० तेवीस हजार घेतले, यांसि व्याज दरमहा दरसदे रु. १ येक प्रों आसे. जाले मुदतींचें व्याज व येन हिसेब करून देऊं. मिती पौष्य सुध प्रतीपदा छ. २९ मोहरम सुा खमसैन मया अलफ. बहुत काये लिहिणें हे विनंति.

सदरहू यैवज येणे प्रों.

२०००० पा सुरंजी
२००० पा कुरंदवेडी
१००० म्हसांग व लाखणवाडा येथील घासदाणा व माल्पाो
२३०००

( 57 ) Kasi Bhaskar Kolatkar gives to Vishwanthbhat a raceipt of Rs. 23 thousands, paid to him in advance, before the Collection of revenue of the three villages, at an interest of Re. 1 p. c. p. m. It is doubtful whether Kasiba was born in 1744, at Kashi, as he was giving a receipt at the age of 5.

# वैद्यघराण्याची [illegible] वर्षांवर [illegible] अपदानींतील स्वराज्यसेवा

### [ छत्रपति, पेशवे व राष्ट्रीय सभा ]

लेखक :— परिचित

वैद्य–घराण्यांतील आद्य पुरुष श्री. रघुनाथभट वैद्य हे रत्नागिरी जिल्ह्यांतील लावगान गांवचे राहणारे. शिवछत्रपतींचे काळांत ते देशावर आले. यांना भास्करभट, बाळंभट व विश्वनाथभट असे तीन मुलगे. भास्करभट हे शाहूमहाराज यांचे विश्वस्त सल्लागार होते. छत्रपतींनीं बाजीराव यांचे कारकीर्दींत यांच्या सेवेबद्दल कांहीं गांव व जमिनी इनाम दिल्या. ते १७३९ सालीं वारले. यानंतरचे काळांत दोन भाऊ बाळंभट व विश्वनाथभट यांचा बोलबाला शाहूमहाराज यांचे दरबारीं बराच झाला. विश्वनाथभट हे फार हुशार होते. शाहूचे दरबारीं रघूजी भोसले, आंग्रे, अमात्य, वगैरे सरदार यांस आपले वकीलच मानीत. यांचे सल्ल्याशिवाय हे कोणताच गोष्ट करीत नसत. राजकीय सल्ल्याबरोबर पैशांची सोयही ते सर्व मराठे सरदारांना जरूर तेव्हां करून देत. यांचे काळांत वैद्यांचा सावकारीचा देवघेवीचा आढावा ३०।३५ लाखांचेवर असे. छत्रपति, पेशवे, भोसले, अमात्य, आंग्रे या सर्वांस ह्यांनीं पैशाची भास्करभटांप्रमाणें मदत केली आहे. शाहूमहाराज यांचे मृत्यूचे वेळीं नागपुराहून रघूजी भोसले यास घेऊन येणेच्या कामगिरीवर विश्वनाथभट यांचीच योजना केलेली होती. राजकीय सल्लागारी, सरदारांची वकिली व सावकारी या तीन कामगिऱ्या हे करीत असत. १७५३ मध्यें बाळंभट वारल्यावर एकटे विश्वनाथभट हें काम पहात. ५७–५८ सालांत १–१॥ हजार माणसें बरोबर घेऊन हे काशीयात्रेस सर्वत्र पूर्वयोजना करून गेले होते; परंतु बनारसजवळ अबदालीचे लोकांनीं यांना अटक करून ठेवलें होतें. साठ हजार रुपये देऊन सुटका करून घ्यावी लागली. पानिपतानंतर विश्वनाथभटांचे चिरंजीव बाबूराव वैद्य हे नाना फडणिसांचे समवयस्क असल्यामुळें त्यांचे सान्निध्यांत होते. त्यांच्या मुत्सद्देगिरीचा उपयोग नानांनीं पुष्कळ ठिकाणीं करून घेतला. त्यांनीं पेशव्यांचे नागपूरचे दरबारीं वकील म्हणून यांची योजना केली होती. अहल्याबाई होळकर व पेशवे यांचेमध्यें जमाखर्चाचे बाबत वाद उत्पन्न झाला तेव्हां हें काम बाबूराव यांचेकडे त्यांनीं सोंपविलें होतें. त्याचप्रमाणें खर्ड्यांचे लढाईपूर्वी निजामाचे हिशोबाबाबत बाबूराव यांस हैद्राबाद येथें १७९३ सालीं पाठविलें होतें. १७९५ त या हिशेबाबाबतच खर्ड्याची प्रसिद्ध लढाई झाली. या वेळीं नागपूरकरांना लढाईवर आणण्याची कामगिरी बाबूराव यांचेवर सोंपविली होती. यांचे चिरंजीव नारायणराव हे नानांचे विश्वासांतील शिष्य असल्यामुळें तेही हजर होते. तसेंच बाळंभट यांचा नातू रघुनाथराव हाही नारायणराव यास मदत करणेस हजर होता. या लढाईचे सरसेनापति ऐन्या वेळेस परशरामभाऊ पटवर्धन यांस नेमलें होतें. यांचा रघुनाथराव वैद्य हा जांवई होता. यानें या लढाईचीं बातमीपत्रें वडील कृष्णराव यांस पाठविलीं होतीं. अशा रीतीनें वैद्य कुटुंबांतील तिघे या लढाईवर हजर होते. बाबूराव १७९५ सालीं हवापालट करण्यास टोकयास गेले असतां सवाई माधवराव ज्या दिवशीं वारले त्याच दिवशीं वारले. यांचे मृत्यूनंतर त्यांचे

चिरंजीव नारायणराव यांस नाना फडणीस यांनीं भोसले दरबारीं वडिलांच्या जागीं वकील नेमलें. अशा रीतीनें ही तीन पिढ्यांची परराष्ट्रीय वकिली चालू होती. परंतु शेवटचा बाजीराव गादीवर आल्यावर नाना फडणीस व त्यांचे सहकारी यांना फार त्रास झाला. नारायणराव यांनाही मार खाऊन कैद भोगावी लागली. नागपूरकर भोसले यास तैनाती फौज स्वीकारूं नका असा सल्ला देणारे नारायणराव होते, म्हणून ब्रिटिश रेसिडेंटांनीं त्यांचेविरुद्ध खटपट करून त्यांना नागपूरचा संबंध तोडणें भाग पाडलें, व याबरोबरच तिकडील ३०।४० गांवचे उत्पन्नासही मुकावें लागलें. बाजीरावानें वसईचा तह केला, तेव्हां ते वसईस हजर होते. पण तहाचे वेळीं ते हजर नव्हते. ब्रिटिशांविरुद्ध कट करण्याचे त्यांचे सर्व प्रयत्न फसले. हे गृहस्थ फार उदार होते. यांनीं १७ वेळां घरावर तुळशीपत्र ठेवून ब्राह्मणांना संपत्ति लुटण्यास सांगितली अशी आख्यायिका रा. ब. देशमुख, लोकहितवादी, यांनीं ऐतिहासिक गोष्टी, भाग २ मध्यें प्रसिद्ध केली आहे ती अशी :—

'नारायणराव वैद्य वाईकर हे नागपुरास भोसले सेनासाहेब सुभा यांजकडे पेशव्यांचे वकील होते. त्यांचें दातृत्व इतकें होतें कीं, त्यांनीं तर १७ वेळ आपण व बायको घरांतून बाहेर निघून घरादारासह सर्व दौलतीचें सर्वस्वदान केलें, तरी त्यांचा पुनः संसार जमून ते लाखों रुपयांचे धनी बनले. याकरितां पेशवाईंत हे एक कर्णच होते, असें म्हणण्यास हरकत नाहीं. एके चंद्रग्रहणांत यांचे घरीं भोसले सेनासाहेब सुभा यांजकडून एक लाख रुपयांचा भरणा झाला असतां रात्रीं ग्रहणात त्यांनीं तो सर्व वांटून दिल्यामुळें कांहीं राहिलें नाहीं; हें समजल्यावर भोसले यांनीं पुनः एक लाख रुपये त्यांजकडे पाठवून दिले!'

वाई–धोम रस्त्यावर ६ मैल आंब्याचीं झाडें लावलीं व त्याचीं फळें सर्वांस घेण्याचें मुक्तद्वार ठेवलें. अद्याप लोक त्या झाडांचे आंबे फुकट नेतात. मुत्सद्दी (डिप्लोमॅट) म्हणून त्यांचा लौकिक होता. अखेरचे त्यांचे दिवस कष्टाचे गेले. ते मिळकत विकून निष्कर्जी झाले. संन्यास घेऊन १८२८ त ते वांईस समाधिस्थ झाले. मराठी साम्राज्याशीं निष्ठेनें राहावयाचें ठरविल्यामुळे त्यांचें सर्व गेलें, परंतु त्यांनीं त्याची पर्वा केली नाहीं. १८२८ ते १८५८ पर्यंतचा काळ हा ब्रिटिश दहशतीचा होता. रंगो बापूजी वगैरेंचे हाल याच काळांत झाले. बंडाची झळ साताऱ्यास थोडी लागली, परंतु नानासाहेब पेशव्याचें बंड म्हणजे ब्रिटिशांच्या साम्राज्याच्या शेवटाची ही सुरवात होती. धक्का देतां येतो एवढी गोष्ट तेव्हां सिद्ध झाली होती. नंतर सनदशीर मार्गानें चळवळ करावी, असे वारे वाहूं लागले. श्री. महादेव गोविंद रानडे, दादाभाई नौरोजी, बद्रुद्दिन तय्यबजी, चिपळूणकर, टिळक, गोखले, वगैरे मंडळींनीं या मार्गाचा पुकारा केला. पुण्यास कॉंग्रेस, सार्वजनिक सभा, वगैरे चळवळी सुरू झाल्या. सातारा जिल्ह्यांत वांई या गांवास प्राधान्य होतें. माधवरावजी रानडे यांचे विश्वस्त रामकृष्ण माधवराव ऊर्फ श्री. नानासाहेब वैद्य यांनाच त्यांनीं वांईस सार्वजनिक सभा, छोटी कॉंग्रेस, लवाद कोर्ट, वगैरे चळवळी करण्यास सांगितल्या व 'वृत्तसार'

या नांवाचें वर्तमानपत्र काढण्यास लावलें. नानासाहेब [illegible] त जन्मले होते. ऐन तिशींत ते जोमानें हीं सर्व कामें करीत असत. सातारा जिल्ह्याचे ते एक प्रमुख पुढारी होते. महाबळेश्वरीं जाणाऱ्या येणाऱ्या गव्हर्नराकडे गाऱ्हाणीं मांडण्याचा त्यांचा सपाटा फार मोठा होता. लो. टिळक, नां. गोखले यांचेशीं त्यांचा चांगला परिचय होता. यांची सनदशीर चळवळ सरकारास जाचक होऊं लागली, तेव्हां वांईतील १३ ब्राह्मण मंडळीवर बांबांचे प्रकरणांत खटले भरले गेले व नानासाहेब यांस १ महिन्याची सर्वां-पेक्षां जास्त शिक्षा रँड साहेब, सातारचे हंगामी कलेक्टर असतांना देवविली.

'वृत्तसार' पत्राचा लौकिक व दबदबाही त्या वेळीं बरा होता. नानासाहेब वृद्ध होत चालल्यावर त्यांचे सार्वजनिक कामाची जबाबदारी त्यांचे मुलगे भाऊसाहेब वैद्य यांनीं पत्करली होती. तसेंच एक चिरंजीव डॉ. आनंदराव लो. टिळक यांनीं काढलेल्या प्लेग हॉस्पिटलवर काम करीत होते. आनंदराव हे १९०८ सालीं प्लेगनें वारले व भाऊसाहेब हे १९१२ सालीं वारले. सार्वजानिक काम व पत्रकर्ते हाच भाऊसाहेब यांचा व्यवसाय होता. द्रविड हायस्कूलचे स्थापनेंत ते एक प्रमुख होते. द्रविड बंधूंकडून मोठी देणगी मिळविण्यांत त्यांची खटपट फार होती. वैद्यांचें वाईचें एकत्र कुटुंब हें एक आदरणीय दृश्य होतें. नानासाहेब यांचे बंधु अण्णासाहेब हे प्रथमतः 'वृत्तसार'पत्राचे संपादक होते. या मोठ्या कुटुंबांतील मुलांचे शिक्षणाची सर्व जबाबदारी नानासाहेबांचे पुतणे शंकरराव वैद्य यांनीं नोकरी करून पत्करली होती. साताऱ्यास १९०३ ते १९१० पर्यंत हायस्कूलमध्यें शिक्षक असतांना प्रसिद्ध अर्थशास्त्रज्ञ हेडमास्तर गणेश व्यंकटेश जोशी यांच्याशीं त्यांचा निकट संबंध आला होता. लोकमान्य शिक्षा भोगून आल्यावर वाईस आले होते तेव्हां ते नानासाहेबांचे-कडेच उतरले होते. पुण्यासही १।२ वेळा टिळकांस भेटण्यास नानासाहेब गेले होते. त्या वेळीं त्यांनीं बाबूराव यांस बरोबर नेऊन ओळख करून दिली होती. सार्वजानिक काम हा वैद्य घराण्यातील व्यवसायच होता. म. गांधी यांचे असहकारितेचे चळवळीस वैद्य घरण्याचा पाठिंबा असे. बाबूराव वैद्य यांनीं १९२० सालीं न्यू. पूना कॉलेज सोडून ते टिळक महाविद्यालयाचे पदवीधर झाले व साताऱ्यास 'समर्थ' नांवाचें साप्ताहिक काढून जिल्ह्यांत पुष्कळच जागृति केली. श्री. भाऊसाहेब सोमण यांचे ते विश्वासांतील असे एक आहेत. १९२३ ते ३८ सालापर्यंतच्या जिल्हा सभा व कॉंग्रेस यांत ते प्रमुखपणानें होते. कॉंग्रेसच्या मुंबई व दिल्ली कौन्सिलांचे निवडणुकींत 'समर्थ' पत्राच्या सेवेचा मोठा वांटा आहे. १९३७ सालीं कॉंग्रेसचें पहिलें मंत्रिमंडळ निवडण्याचे वेळीं पक्षपुढारी मि. नरिमन का श्री. बाळासाहेब खेर अशी परिस्थिति निर्माण झाली होती, तेव्हां श्री. सोमण यांनीं आपली सर्व पुण्याई खर्च करून श्री. नरिमन यांस आग्रह सोडण्यास लावला. त्या वाटाघाटींत बाबूराव वैद्य व बुवा गोसावी हे सोमणांचेबरोबर होते. गांधी-युगांत 'वृत्तसार'चे संपादक गोविंदराव वैद्य, त्यांचे चुलतबंधु माधवराव वैद्य ( वाई इलेक्ट्रिक कंपनीचे मॅ. डायरेक्टर आहेत. ) व बाबूराव वैद्य यांना कारागृहवास भोगावा लागला व ते

यथाशक्ति यथामति देशसेवा करीत आहेत. १९४५ साली बापूरावांनी आपल्या महाबळेश्वर येथील आनंदवनभुवनामध्ये म. गांधी यांचे हस्तें प्रवृत्ति व निवृत्ति असे दोन वटवृक्ष लावून गरीब विद्यार्थ्यांस मोफत उतरण्याची सोय केली आहे. नानासाहेबांचे एक चिरंजीव दत्तोपंत वैद्य यांनी उद्धर्चीं धरणें, विजगापट्टम येथील शिपयार्ड व ब्रह्मदेश येथील इरावतीवरील पूल यांवर मेकॅनिकल इंजिनियर म्हणून उत्कृष्ट काम करून लौकिक मिळविला व आतां इनाम गांवीं कान्हाटी येथें मोठ्या प्रमाणावर शेती करून जास्त धान्य पिकविण्याचे प्रयोग चालविले आहेत. त्यांचा नोकरींतील लौकिक फार मोठा. पगाराव्यतिरिक्त पैसा माहीत नाहीं. रा. शंकरराव वैद्य यांनीं फलटण हायस्कूल, सातारा हायस्कूल व पुणें ट्रेनिंग कॉलेज या संस्थांत शिक्षकाचें काम केलें. या संस्थांतील विद्यार्थी आजाप त्यांना मानतात. अनेकांना मदत करणें हीच आपली सेवा असें ते मानीत आले आहेत. सरकारी कारभारांतील गरिबांना जाचक होणाऱ्या बारीक-सारीक गोष्टी सरकारचे निदर्शनास आणून त्यांत त्यांनीं चिकाटीनें जय मिळविला आहे. कोर्ट-कचेऱ्यांत तक्रीवर अर्ज न करतां कार्डावर केला तर चालतो ही गोष्ट घडवून आणली. मनिऑर्डरीचे फॉर्मावर मजकूर लिहिणेस अधिक जागा पाहिजे ह्यासाठीं खटपट करून तें घडविलें. कोर्ट-फी वाढली तेव्हां प्रोसेस-फीही वाढली असें समजून अनेक कोर्टांनीं वाढ प्रोसेस-फी वसूल केली; परंतु हें गैरकायदा आहे, सरकारला ती घेतां येत नाहीं असें यांनीं मांडण करून ती बंद करावयास लावली. कौन्सिलांत ती लाखावर घेतली होती असे आंकडेही प्रसिद्ध झाले होते. अशा बारकाव्यांच्या अनेक गोष्टी त्यांनीं घडवून आणल्या. मुंबई कौन्सिल व दिल्ली कौन्सिलांत गेलीं २५-३० वर्षें कौन्सिलर मंडळीकडून प्रश्न विचारून निरनिराळे प्रश्नांचा खुलासा करून घेत. कै. राव. नारायण त्रिंबक वैद्य, श्री. देसाई, श्री. आबासाहेब मुजुमदार, श्री. विंचुरकर, श्री. सोमण, वगैरे मंडळीकडून प्रश्न विचारीत असत. इनाम गांवांसाठीं ९८ अ कलम पास करून घेण्यांत यांचेच प्रयत्न होते. इनाम गांवांचे प्रश्नांत रा. शंकरराव यांचेइतकी माहिती क्वचित् इतरांस असेल. गेलीं १५–२० वर्षें घरच्या दफ्तरांतील जुन्या कागदपत्रांचें अत्यंत कष्टानें संशोधन करून इतिहासांतील अनेक प्रसंग उकलण्यास मदत केलेली आहे. त्यांनीं ४ खंड प्रसिद्ध केले असून आणखी ३।४ खंडांचें साहित्य त्यांचेजवळ आहे. ही शंकरराव यांची कामगिरी पितृऋण फेडण्याचे दृष्टीनें फारच महत्त्वाची आहे. बापूरावांचे धाकटे बंधु नारायणराव हे पुण्यास डॉक्टरीचा धंदा करीत असून आरोग्यमंडळाचे चिटणीस आहेत व आपल्या सहाध्यायांबरोबर फिरत्या दवाखान्याचें काम मोफत करीत असतात. अशा रीतीनें सतत एकामागून एक देशहित करणारीं माणसें एका कुटुंबांत क्वचित् निघतात. १५० वर्षांवर या कुटुंबाची ही राष्ट्रसेवा आहे. ही छत्रपति शाहू व पेशवे यांचे वेळची परराष्ट्रीय वकिलाची कामगिरी व कॉंग्रेस–काळामधील जनसेवा अभिनंदनीय नाहीं असें कोण म्हणेल ?

## जुन्या ऐतिहासिक कागदांस निश्चित तारीख

## देण्यात येणाऱ्या जास्त अडचणी

'ऐतिहासिक पत्रांच्या प्रकाशना संबंधीं अडचणी' हा निबंध भा. इ. सं. मंडळापुढें वाचण्यांत आला होता. तो वैद्य दफतरातील कागदांचा खंड २ यांत छापण्यांत येत आहे. त्यांतील ६ व्या परिच्छेदांत निश्चित तारीख ठरविण्यास येणारी एकच अडचण दिली आहे. आणखीही अडचणी येतात ही गोष्ट, वैद्य दफतर पुरवणी खंड १ च्या प्रस्तावनेंत पान १९ परिच्छेद ५, व रा. बळवंत दत्तात्रय आपटे यांचे भा. इ. सं. मंडळाच्या त्रैमासिक वर्ष २० अं. ४ व वर्ष २२ अं. २ मधील निबंध यांत स्पष्ट करण्यांत आली आहे. वैद्य दफतरांतील जुनीं हस्तलिखित पंचांगें पाहून रा. आपटे यांनीं मोडक जंत्रीवरून ठरविण्यांत येणाऱ्या तारखा कशा चुकतात हें मला दाखविलें. मोडक जंत्री तयार करतांना पंचांगाशी तारखा ताडून पाहिल्या असत्या तर ह्या चुका झाल्या नसत्या. रा. आपटे यांनी दाखविलेल्या चुका महत्वाच्या असल्याबद्दल माझी खात्री झाल्यामुळें त्या चुका त्यांच्या मदतीनें संशोधकांच्या नजरेस आणण्यासाठीं हा निबंध लिहिला आहे.

२ कागदांतील अधिकमास, साल, तिथी, व वार यांचे जंत्रीशी अंतर पडतें हें ऐतिहासिक कागदांचे अध्ययन करणारांच्या अनुभवास आलेलें आहे. तिथी व वार यांत अंतर पडण्याचें कारण, पत्र लिहितांना जी तिथी असते ती देण्याचा पूर्वी परिपाठ असे; पण पंचांगांत सूर्योदयी असलेली तिथी प्रथमतः देतात व तीच जंत्रींत दिलेली आहे यामुळें पत्रांतील तिथी व वार यांत पुष्कळवेळां फरक दिसून येतो. दिवसाच्या मध्यंतरी लागलेली तिथी जंत्रींत दिलेली नसते ती पंचांगावरून ठरवितां येते. कारण त्यांत तिथी त्या दिवशीं किती घटका व पळें असतें, हें दिलेलें असतें. संशोधकाजवळ पंचांगें असतात असें नाहीं यामुळें त्यास चुकीचा उलगडा करतां येत नाहीं. या कामीं पिले जंत्री उपयोगी पडते.

३ मुसलमानी महिन्याची पहिली तारीख चंद्रदर्शन ज्या दिवशीं होते त्या दिवशीं असते असा पुष्कळांचा समज असतो. पण हस्तलिखित पंचांगावरून असें स्पष्ट दिसतें कीं चंद्रदर्शनाच्या दुसऱ्या दिवशीं पहिली मुसलमानी महिन्याची तारीख असते. ही गोष्ट तज्ञ मुसलमानास ठाऊक आहे.

४ पिले जंत्रींत मुसलमानी महिन्याचे दिवस २९ व ३० असें एकाडएक दिलेले आहेत, ही त्यांनीं चूक केलेली दिसते. हस्तलिखित पंचांगांत पिल्यांच्या जंत्री प्रमाणें मुसलमानी महिन्याचे दिवस दिलेले नाहींत. त्यांत लागोपाठ २९ किंवा ३० दिवसांचे

महिने आढळून येतात. उदाहरणार्थ शके १७५० मध्यें जेष्ठ शु. १ गुरुवारीं सवाल महिन्याची तारीख मोडक जंत्रीत ३० दिली आहे. पण त्यांतच जिल्कादची शेवटची तारीख २९ दिली आहे. हस्तलिखित पंचांगांत या सालची जिल्काद महिन्याची शेवटची तारीख ३० दिली आहे. पिले जंत्रींत महिन्याची (मुसलमानी) पहिली तारीख चंद्रदर्शनाच्या दुसऱ्या दिवशीं धरीत नाहींत असें वाटतें. (मला तें पाहतां आलें नाहीं.) मोडकांच्या जंत्रीत मुसलमानी महिन्याचे दिवस देण्यांत धरबंद राहिलेला नाहीं.

५ मोडकांच्या जंत्रींत अधिक महिन्याची नोंद चुकीची दिलेली आहे. शके १७६३ व १७६४ मध्यें अधिक महिने आश्वीन व चैत्र असें दिलें आहेत. लागोपाठ दोन सालें अधिक महिना कसा आला? हस्तलिखित पंचांगांत शके १७६३ मध्यें अधिक आश्विन आहे पण शके १७६४ मध्यें अधिक महिना नाहीं. या गोष्टीवरून निश्चित तारीख लावण्यांत चूक होणें साहाजिक आहे हें स्पष्ट होते. म्हणून संशोधकांनीं या फरका बद्दल विचार करून हा फरक कसा टाळतां येईल हें ठरविणें जरूर आहे.

रा. आपटे यांनीं मजजवळील हस्तलिखित पंचागें व मोडक जंत्री घेऊन जीं टिपणें मला दाखविलीं त्याचा खुलासा खालीं देत आहे.

(अ) अधिक मासः—

| मोडक जंत्री | हस्तलिखित पंचांग |
|---|---|
| शके १७४४ अश्वीन अधिक आहे | यांत अधिक नाहीं. |
| शके १७४५ अधिक मास नाहीं | यांत चैत्र अधिक आहे. |
| शके १७६४ चैत्र अधिक आहे | यांत अधिक नाहीं. |

पुरंदरे व खरे यांच्या जंत्रीत अधिक मासाचा फरक दिसून येतो.

| पुरंदरे | खरे |
|---|---|
| शके १६०९:—ज्येष्ठ अधिक | आषाढ अधिक |
| " १६१२:—चैत्र " | वैशाख " |
| " १६१४:—श्रावण " | भाद्रपद " |
| " १६२०:—वैशाख " | ज्येष्ठ " |
| " १६२२:—भाद्रपद " | आश्विन " |

मोडकजंत्री शके १६५० पासून पुढें आहे यामुळें त्याबरोबर ताडून पाहतां येत नाहीं.

| | |
|---|---|
| मोडकजंत्रींत शके १६८५ मध्यें अधिक ज्येष्ट दिला आहे | पंचांगांत व पुरंदरेजत्रींत तो आषाढांत दिला आहे. |

(ब) मृगेर्कः—मृगलागल्याच्या तिथींत फरक

| हस्तलिखित पंचांग | मोडकजंत्री |
|---|---|
| शके १७४८ जेष्ट ब० ५ रविवार | जेष्ट व० ६ सोमवार |
| ” १७४८ बैशाख व० ३० सोमवार | जेष्ट शु० १ मंगळवार |
| ” १७५५ जेष्ट ब० ३ बुधवार | जेष्ट व. ४ गुरुवार |
| ” १७५६ बैशाख व. १३ गुरुवार | बैशाख व. १४ शुक्रवार |
| ” १७६३ जेष्ट व. १ शनिवार | ज्येष्ट व. २ रविवार |
| ” १७६४ बैशाख व १२ रविवार | बैशाख व. १३ सोमवार |
| ” १७६७ ज्येष्ट शु १ गुरुवार | ज्येष्ट शु. १ शुक्रवार |
| ” १७७१ ज्येष्ट शु. १४ सोमवार | ज्येष्ट शु. १३ रविवार |

जंत्रीत मृगेर्कः असें लिहिलेले नसतें पण त्या तिथीवर + फुली असते. तशीच फुली आर्बी व फसली सनाबर असते कारण त्या सनांत फरक होतो. म्हणजे नवें साल आर्बी व फसली सुरू होतें. दक्षिणेंत शिवराज्यापासून राजशकाबरोबर फसली सनही चालू होता व तोच सन जुन्या कागदांत असतो म्हणून मृग लागल्याच्या तिथीतील फरक संशोधकांनीं विचारांत घेणें जरूर आहे.

(क) तिथीची क्षयवृद्धीः–

× शके १७६७ च्या वैशाखांत आमावस्येची वृद्धि म्हणजे २ आमावास्या, बुधवारी व गुरुवारी अशा, मोडकजंत्रीत दिल्या आहेत पण पंचांगांत बैशाख व. ३० ची व्रद्धि नसून ती बुधवारी दिली आहे. जेष्ट शु. १ ची मात्र वृद्धि म्हणजे ती गुरुवारी व शुक्रवारी दिली आहे.

६ कागदाची तारीख ठरविताना पुढील गोष्टीही विचारांत घेणें जरूर आहे

(१) नर्मदेच्या दक्षिणभागीं चांद्रमास असतो तो अमाबास्येपासून अमाबास्ये पर्यंत असतो म्हणून त्यास अमान्त म्हणतात. उत्तरभागी पूर्णिमान्त मास चालतो. यामुळें उत्तरभागातून दाक्षिणेंत आलेल्या पत्रांतिल पक्षांत फरक पडणें संभवनीय आहे. तिकडील वद्य म्हणजे इकडील शुद्ध असतो. हे तारीख ठरवितांना पाहणें जरूर आहे.

(२) अमली सन जंत्रींत दिलेला नाहीं. हा ओरिसाकडे चालतो. माझ्या दफ्तरात तिकडील इनामगावचे हिशोब आहेत त्यांत संवत फसलीसन, बार व मुसलमानीं महिनेही दिलेले असून त्याच्या तारखा दिल्या आहेत ते जंत्रीशी ताडून पाहतां संवतांत कमी २ व कधीं ३ वर्षांचे अंतर दिसून येते याबद्दल मी एक पत्र मंडळाच्या संमेलनांत वाचून या फरकाबद्दल निबंध वाचला होता या फरकाचे कारण मला अजून ही समजलें नाहीं निरनिराळ्या प्रांतात वर्षारंभ निरनिराळ्या महिन्यांत होतो असें एक कारण देण्यांत येतें पण त्यामुळें माझें समाधान झालेले नाहीं. या हिशोबांत रघुजी

भोसल्याच्या मोठमोठ्या सरदारांचा उल्लेख असून त्यांच्याशी बेथाचा देवघेवीचा संबंध आलेला आहे.

## १७४२ ते १७४९ च्या कागदांतील महत्वाच्या माणसांची सूची

ही देतांना नांवाच्या पुढें त्याबद्दल त्रोटक माहिती नंतर ज्या सालांत त्याचा उल्लेख आला आहे ते कौंसात लिहून त्यांतील कागदाचा नंबर दिला आहे.

———

# स्थलसूची